Це було 1895 року, коли певні обставини, — про них я тут не згадуватиму, — змусили нас із містером Шерлоком Холмсом провести кілька тижнів в одному з наших славнозвісних університетських міст; тоді нам і довелося зазнати невеличкої, але повчальної пригоди, про яку я хотів би розповісти. Звичайно ж, усі подробиці, які дали б читачеві змогу визначити, що то був за коледж і хто був злочинець, тут недоречні і навіть образливі. Такий ганебний випадок можна було б одразу приректи на забуття. Проте з належною обачністю його слід усе ж переповісти, бо в ньому виявились деякі дивовижні здібності мого друга. Тож під час своєї розповіді я уникатиму будь-чого, що могло б бодай натякнути на місце, де все це сталося, чи на людей, про яких ітиме мова.

Ми зупинилися тоді в помешканні біля бібліотеки, де Шерлок Холмс ретельно вивчав старовинні англійські грамоти: ці його дослідження призвели до таких разючих результатів, що їм можна було б присвятити одну з моїх наступних розповідей. Якось увечері нас відвідав знайомий, містер Хілтон Сомс, викладач і лектор коледжу Святого Луки. Містер Сомс був високий, худорлявий чоловік нервової й запальної вдачі. Я завжди помічав це за ним, але того разу він просто не володів собою, тож було зрозуміло, що з ним сталося щось надзвичайне.

— Гадаю, містере Холмсе, ви могли б приділити мені кілька годин свого дорогого часу. У коледжі Святого Луки стався прикрий випадок, і якби ви, на щастя, не перебували зараз у нашому місті, я й не знав би, правду кажучи, що мені робити.

— Я нині дуже заклопотаний і не хотів би марнувати часу, — відповів мій друг. — Раджу вам краще звернутися до поліції.

— Ні, ні, любий сер, це неможливо. Якщо передати цю справу до рук закону, то її вже не зупиниш; а це саме той випадок, коли слід будь-якою ціною запобігти чуткам — заради честі коледжу. Ваша чуйність відома не

менше, ніж ваші таланти, і ви — єдина в світі людина, яка може допомогти мені. Благаю, містере Холмсе, зробіть усе, що зможете.

Вдача мого друга аж ніяк не ставала лагіднішою далеко від улюбленої Бейкер-стрит. Без своїх газетних вирізок, хімікалій та звичного безладдя він почувався вкрай незатишно. Холмс невдоволено знизав плечима на знак згоди, і наш відвідувач, схвильовано вимахуючи руками, став поспіхом переказувати свою історію:

— Мушу пояснити вам, містере Холмсе, що завтра — перший день іспитів на здобуття стипендії Фортеск'ю. Я один з екзаменаторів, викладаю грецьку мову, й перший іспит якраз із грецької — переклад великого уривка, невідомого пошукачеві. Цей уривок друкується на особливому папері, й зрозуміло, що якби пошукач міг підготувати переклад заздалегідь, він мав би величезну перевагу. Ось чому ці завдання зберігаються в такій таємниці.

Сьогодні, близько третьої години, ці завдання надійшли до нас із друкарні. То була половина розділу з Фукідіда[27]. Я мусив якнайуважніше переглянути їх: адже текст має бути без жодної помилки. Пів на п'яту я ще не впорався з цією роботою. Я саме обіцяв другові завітати до нього на чай і пішов, залишивши папери на столі. Повернувся я пізніше ніж за годину.

Ви, напевно, знаєте, містере Холмсе, що двері в нашому коледжі важкі, дубові, оббиті зсередини зеленим сукном. Я підійшов до дверей своєї кімнати й здивувався, побачивши в замку ключ. Спершу мені спало на думку, що я сам його забув, але, понишпоривши в кишені, я знайшов свій ключ. Інший ключ, як я знав, мав лише мій слуга Беністер — він служить у мене десять років, і чесність його цілком поза підозрою. Виявилось, що то справді був його ключ — він заходив спитати, чи не хочу я випити чаю, і з неуважності забув його в дверях, коли виходив. Заходив він до моєї кімнати, напевно, через кілька хвилин після того, як я пішов. Іншим разом я на таке й не зважив би, але тепер це призвело до сумного кінця.

Тільки-но я поглянув на стіл, як зрозумів, що хтось порпався в моїх паперах. Завдання було надруковане на трьох довгих аркушах. Я залишив їх усі на столі. А тепер один з них я знайшов на підлозі, ще один — на столику біля вікна, а третій — там, де й залишив.

Холмс уперше втрутився в розповідь:

— То перша сторінка була на підлозі, друга — біля вікна, а третя — там, де ви залишили її?

— Саме так, містере Холмсе. Дивна річ! Як ви про це довідалися?

— Продовжуйте, будь ласка, свою цікаву розповідь.

— На мить мені спало на думку, що то Беністер дозволив собі таке зухвальство й зазирнув у мої папери. Але він це рішуче заперечує, і я бачу, що він каже правду. Можливе й інше — хтось ішов повз кімнату, побачив у дверях ключ і, знаючи, що мене немає, зайшов переглянути папери. Адже йдеться про великі гроші — стипендія дуже висока, — і неперебірлива людина охоче ризикуватиме заради того, щоб здобути собі перевагу над товаришами.

Беністер був дуже засмучений тим, що сталося. Він трохи не знепритомнів, коли ми дізналися, що папери, безперечно, побували в чужих руках. Я дав йому трохи бренді й попросив посидіти в кріслі, поки сам ретельно оглядав кімнату. Крім розкиданих паперів, я відразу побачив інші сліди, які залишив непроханий гість. На столику біля вікна лежали стружки від олівця. Був там і зламаний кінчик грифеля. Напевно, цей негідник, переписуючи поспіхом завдання, зламав олівець і мусив підстругати його.

— Чудово! — мовив Холмс; пригода дедалі більше займала його увагу, й до нього повертався добрий гумор. — Доля прихильна до вас.

— Це ще не все. У мене є новий письмовий стіл, покритий червоною шкірою. Ми з Беністером ладні заприсягтися, що вона була зовсім гладенька й чиста. А тепер я побачив на ній поріз завдовжки з три дюйми — не подряпину, а саме поріз. І не тільки: на столі я знайшов ще й грудку темної замазки чи глини, в якій видніло щось схоже на тирсу. Я певен, що ці сліди залишив той, хто порпався в моїх паперах. Жодних слідів взуття на підлозі чи ще чого-небудь, що вказувало б на його особу, там не було. Я зовсім розгубився, аж тут, на щастя, згадав, що ви зараз перебуваєте в нашому місті, тож і вирішив звернутися безпосередньо до вас. Допоможіть мені, містере Холмсе. Адже ви самі бачите — вибору я не маю. Слід негайно розшукати ту людину, інакше іспит доведеться відкласти, поки не підготують нове завдання; але це потребуватиме пояснень, і тоді станеться неминучий скандал, що буде ганьбою не лише для коледжа, а й для всього університету. У мене лише одне бажання — запобігти розголосу.

— Буду радий узятися за цю справу й допомогти вам, чим зможу. — Холмс підвівсь і став надягати пальто. — Це справді цікава пригода. До вас навідувався хтось після того, як ви одержали папери?

— Так, Давлат Рас, молодий студент-індус, що живе поряд зі мною. Він приходив дещо спитати в мене про іспит.

— Він теж складатиме іспит?

— Так.

— А папери лежали у вас на столі?

— Як я пам’ятаю, вони були згорнуті.

— Чи можна було здогадатися, що це завдання?

— Напевно.

— Більше у вашій кімнаті нікого не було?

— Ні.

— Хто-небудь знав, що завдання мають надіслати вам?

— Лише друкар.

— А Беністер знав?

— Ні, звичайно. Ніхто не знав.

— Де зараз Беністер?

— Занедужав, бідолаха. Я так і залишив його сидіти в кріслі. Адже я так поспішав до вас.

— Ви залишили двері відчиненими?

— Я спершу замкнув папери в шухляді.

— Отже, містере Сомсе, якщо індус не здогадався про завдання, то той, хто знайшов ваші папери, побачив їх випадково, не знаючи заздалегідь, що вони там?

— Здається, що так.

Холмс загадково всміхнувся.

— Що ж, — мовив він, — ходімо. Ця пригода буде не до смаку вам, Ватсоне, — тут треба більше міркувати, ніж діяти. Проте ходімо, якщо хочете. Я до ваших послуг, містере Сомсе!

Довге, низьке, ґратчасте вікно вітальні нашого клієнта виходило на старовинний, порослий лишайником двір коледжу. За ґотичними дверима зі склепінням починалися вичовгані кам’яні сходи. Кімнати викладача були на першому поверсі. Вище мешкали троє студентів, кожен на своєму поверсі.

Вже смеркло, коли ми прийшли на місце пригоди. Холмс зупинивсь і пильно оглянув вікно. Тоді наблизився до нього, встав навшпиньки і, витягнувшись, зазирнув до кімнати.

— Він мав увійти через двері. Вікно не відчиняється, крім однієї кватирки, — сказав наш учений приятель.

— Он як! — відповів Холмс і якось дивно посміхнувся, поглянувши на містера Сомса. — Гаразд, якщо тут більше нічого не довідаєшся, то ходімо всередину.

Викладач відімкнув двері й провів нас до своєї кімнати. Ми стали на порозі, а Холмс заходився оглядати килим.

— Побоююсь, що жодних слідів не залишилося, — мовив він. — Та й навряд чи варто сподіватись на них такої сухої днини. Ваш служник, напевно, вже прийшов до тями. Ви казали, що залишили його сидіти в кріслі. В якому кріслі?

— Отам, біля вікна.

— Так. Біля того маленького столика. Тепер заходьте й ви. Я вже закінчив оглядати килим. Звернімо увагу спочатку на столик. Звичайно, те, що сталося, цілком зрозуміло. Якийсь чоловік увійшов і забрав зі столу папери — аркуш за аркушем. Переніс їх на столик біля вікна, бо звідси можна було побачити, як ви йдете через двір, і швидко втекти.

— Правду кажучи, це неможливо, — мовив Сомс, — бо я зайшов через хвіртку.

— Чудово! Але хоч би як там було, він подумав саме про це. Покажіть-но мені всі три аркуші. Жодних відбитків пальців, жодних! Він переніс сюди перший аркуш і переписав його. Скільки це потребує часу, навіть якщо скорочувати слова? З чверть години, не менше. Тоді він кинув той аркуш і схопив наступний. Він саме дійшов до середини, коли ви повернулись, і йому довелось тікати поспіхом, — так, поспіхом, бо він навіть не прибрав папери, що могли б виказати його. Ви не чули тупотіння на сходах, коли заходили до кімнати?

— Начебто не чув.

— Отже, він писав так гарячково, що зламав свій олівець і мусив, як бачите, підстругати його знову. Це дуже цікаво, Ватсоне. Олівець був незвичайний — дуже товстий, із м’яким грифелем, темно-синього кольору, прізвище виробника вибито срібними літерами, а частина, що залишилася, — не менша за півтора дюйми. Пошукайте такий олівець, містере Сомсе, і ви знайдете того чоловіка. Якщо я додам, що він має великий і до того ж тупий кишеньковий ніж, то ви одержите ще один доказ.

Містер Сомс був приголомшений такою зливою інформації.

— Усе інше мені зрозуміло, — сказав він, — але довжина олівця...

Холмс підняв маленьку дерев’яну стружку з літерами "НН", над якими облупилася фарба.

— Тепер бачите?

— Ні, боюся, що й тепер...

— Ватсоне, я завжди був несправедливий до вас. Ви не один такий. Що це за "НН"? Це кінець якогось слова. Як відомо, найчастіше трапляються олівці фабрики Йоганна Фабера. Невже незрозуміло, що ці літери — все, що залишилось від імені "Йоганн"? — Він нахилив столик до електричного світла. — Якщо папір, на якому той писав, був досить тонкий, то на полірованому дереві, сподіваюся, збереглися сліди... Ні, їх немає. Гадаю, що тут ми більше нічого не знайдемо. Переходьмо до письмового стола. Ця грудка темної глини — напевно, та сама, про яку ви казали. Вона схожа на порожнисту пірамідку. А в глині, як ви й казали, — тирса. Так, так, це дуже цікаво. Тепер поріз — шкіру просто розірвано. Починається з тонкої подряпини, а закінчується продертою діркою. Дуже вдячний вам, містере Сомсе, за те, що ви привернули мою увагу до цього випадку. А куди ведуть ці двері?

— До моєї спальні.

— Ви заходили туди після цієї пригоди?

— Ні, я відразу вирушив до вас.

— Дозвольте-но мені зазирнути до спальні. Яка затишна, старомодна кімната! Будьте ласкаві, зачекайте хвилину, поки я огляну підлогу. Ні, тут нема нічого. А що це за портьєра? Так, за нею повішено одяг. Якби кому довелося сховатися в цій кімнаті, то він забрався б сюди, бо ліжко надто низьке, а шафа завузька. Сподіваюсь, тут нікого немає?

Тільки-но Холмс узявся за портьєру, як я побачив із його настороженої, напруженої постаті, що він готовий до будь-якої несподіванки. Портьєра відсунулась, та за нею не було нічого, крім трьох-чотирьох вішалок з костюмами. Холмс обернувся і раптом нахилився до підлоги.

— Овва! Що це? — запитав він.

То була маленька темна грудка глини — така сама, як і на письмовому столі. Холмс підніс її на долоні до електричної лампи.

— Ваш відвідувач залишив у спальні такі самі сліди, як і в вітальні, містере Сомсе.

— Але що йому тут було треба?

— Гадаю, це зрозуміло. Ви прийшли не тією дорогою, звідки він вас виглядав. Тож він почув ваші кроки, коли ви були вже біля дверей. Що він мусив робити? Схопив усе, що могло його виказати, й кинувся до вашої спальні, щоб там сховатися.

— О Боже! Містере Холмсе, то виходить, що увесь той час, коли я розмовляв з Беністером у вітальні, він сидів у мене в пастці, а ми про це й не знали?

— Виходить, що так.

— Але ж усе могло бути й інакше, містере Холмсе. Не знаю, чи оглядали ви вікно моєї спальні?

— Маленькі шибки, залізні ґрати, три рами, одна з них — на завісах і досить широка для того, щоб туди пролізла людина.

— Саме так. А виходить воно в такий куток двору, звідки частини його не видно. Той чоловік міг залізти через вікно до спальні, залишити за портьєрою сліди і врешті, побачивши, що двері відчинено, втекти через них.

Холмс нетерпляче хитнув головою.

— Поміркуймо до ладу, — сказав він. — Як я зрозумів, цими сходами користуються троє студентів, і вони звичайно проходять повз ваші двері?

— Так, їх троє.

— І всі вони складатимуть цей іспит?

— Так.

— Чи маєте ви підставу підозрювати когось із них більше, ніж інших?

Сомс помовчав.

— Це дуже делікатне питання, — мовив він. — Я не хотів би підозрювати нікого, поки немає доказів.

— І все ж таки розкажіть про свої підозри. Докази шукатиму я.

— Тоді я коротко розповім вам про всіх, хто мешкає в цих кімнатах. Найнижче мешкає Ґілкріст, сумлінний студент і чудовий атлет, він грає за коледж у регбі й крикет[28] і має перші місця в бар’єрних перегонах та стрибках у довжину. Це гарний мужній хлопець. Батько його, сумнозвісний сер Джейбз Ґілкріст, змарнував усі гроші на іподромі. Тож студентові не дісталося нічого, але він уперто й сумлінно працює. Він свого досягне.

Вищий поверх займає Давлат Рас, індус. Спокійний, відлюдкуватий хлопець, як здебільшого всі індуси. Добре працює, хоча грецька мова дається йому найважче. Вчиться наполегливо й методично.

Найвище мешкає Майлс Мак-Ларен. Чудовий хлопець, коли береться до роботи, один з найрозумніших студентів університету, але вдачі норовистої, непутящої й легковажної. Першого року його мало не

вигнали через скандал із картами. Останнім часом байдикував, отож, напевно, дуже боїться цього іспиту.

— То ви підозрюєте його?

— Не беруся цього стверджувати. Але з усіх трьох він — найнепевніша людина.

— Зрозуміло. А тепер, містере Сомсе, познайомте нас зі своїм служником, Беністером.

То був низенький, блідий, чисто поголений, шпакуватий чоловічок п’ятдесяти років. Він ще не оговтався як слід після несподіваного струсу, що порушив тихі будні його життя. Пухке обличчя його нервово пересмикувалось, пальці тремтіли.

— Ми хочемо розібратися в цій нещасливій пригоді, Беністере, — мовив наш господар.

— Так, сер.

— Як я зрозумів, — сказав Холмс, — це ви залишили в дверях ключ?

— Так, сер.

— Дивно, що це сталося з вами того самого дня, коли в кімнаті були такі важливі папери.

— Так, сер, це справді нещастя. Але я вряди-годи забував ключ і раніше.

— Коли ви увійшли до кімнати?

— Було десь о пів на п’яту. Саме тоді містер Сомс завжди п’є чай.

— Як довго ви тут були?

— Побачив, що його нема, і одразу вийшов.

— Ви переглядали папери на столі?

— Ні, сер, звичайно ж, ні.

— Чому ви залишили ключ у дверях?

— Я ніс у руках тацю з чаєм. Хотів згодом піти забрати ключ. І забув.

— У дверях є замок із пружиною?

— Ні, сер,

— То їх увесь цей час було відчинено?

— Так, сер.

— І можна було вільно вийти з кімнати?

— Так, сер.

— Ви, напевно, були дуже схвильовані, коли містер Сомс повернувсь і покликав вас?

— Так, сер. Такого не бувало ніколи, поки я тут служив. Я мало не знепритомнів, сер.

— Зрозуміло. А де ви були, коли вам стало недобре?

— Де був, сер? Отут, біля дверей.

— Дивно, адже ви сіли в крісло отам, у кутку. Чому ви проминули ближчі крісла?

— Не знаю, сер, мені було все одно, куди сісти.

— Гадаю, він просто не пам’ятає про це, містере Холмсе. Він був такий приголомшений, що зблід, наче привид.

— Чи залишались ви тут, коли господар пішов?

— Десь із хвилину. Потім замкнув двері й подався до своєї кімнати.

— Кого ви підозрюєте?

— Не можу сказати, сер. Не вірю, що в цьому університеті є хоч один джентльмен, який вчинив би таке заради грошей. Ні, сер, не можу повірити.

— Дякую, це все, — мовив Холмс. — А втім, ні. Ви розповідали про цю пригоду комусь із тих трьох джентльменів, у яких служите?

— Ні, сер, ні слова.

— А чи зустрічали когось із них?

— Ні, сер.

— Чудово. А тепер, містере Сомсе, ходімо надвір, коли ваша ласка.

Три жовті квадрати світла сяяли над нами у вечірніх сутінках.

— Усі три пташки сидять у гніздечках, — мовив Холмс, поглянувши вгору. — Овва! А це що таке? Одному з них чогось не сидиться!

Темна постать індуса раптом з’явилася на тлі спущеної штори. Він швидко походжав туди-сюди кімнатою.

— Я хотів би поглянути на кожного з них, — сказав Холмс. — Чи можна це влаштувати?

— Звичайно, — відповів Сомс. — Цей будинок — відома пам’ятка старовини, й не дивно, що в нас буває багато відвідувачів. Ходімо, я сам проведу вас.

— Жодних імен, будь ласка! — прошепотів Холмс, коли ми постукали до Ґілкріста.

Нам відчинив високий, білявий, стрункий юнак і запросив до кімнати, коли почув про мету нашого візиту. Кімната справді була цікавим взірцем середньовічної архітектури. Холмса вона так зачарувала, що він вирішив замалювати її в своєму записнику, зламав олівець і попросив у господаря інший, а потім попросив ще й ніж, щоб підстругати його. Така сама курйозна пригода сталася в кімнаті індуса — мовчазного, низенького хлопця з гачкуватим носом, що недовірливо дивився на нас і помітно зрадів, коли Холмсові архітектурні студії закінчились. Я побачив, що під час цих відвідин Холмс так і не знайшов тих доказів, які шукав. Не вдався лише візит до третього студента. Коли ми постукали, двері ніхто не відчинив і зсередини вибухнув потік лайки.

— Мені байдуже, хто ви такі. Геть до пекла! — лунав сердитий голос. — Завтра іспит, і нема чого мені заважати!

— Нечема! — мовив наш провідник. — Звичайно, він не знав, що це я, але все-таки поводиться непоштиво, а зараз — навіть підозріло!

Холмсова відповідь була дуже дивна.

— Ви можете сказати мені, який він на зріст? — запитав він.

— Правду кажучи, ні, містере Холмсе. Він вищий за індуса, але не такий високий, як Ґілкріст. Має десь п’ять футів шість дюймів.

— Це вельми важливо, — сказав Холмс. — А тепер, містере Сомсе, на добраніч.

Наш провідник перелякано скрикнув:

— Боже милий! Містере Холмсе, невже ви покинете мене в таку хвилину! Ви просто не уявляєте собі мого становища. Завтра іспит. Сьогодні ввечері я мушу вжити якихось рішучих заходів. Я не можу дозволити, щоб іспит відбувся, якщо комусь відоме завдання. Треба знайти вихід!

— Залиште все так, як є. Вранці я завітаю до вас і ми про все поговоримо. Може, на той час у мене з’являться якісь пропозиції. А тим часом нічого не руште, нічого.

— Гаразд, містере Холмсе.

— Можете бути цілком спокійні. Ми неодмінно зарадимо вам у цьому скрутному становищі. Я візьму з собою цю грудку темної глини й ці стружки з олівця. На все добре.

Вийшовши в темний двір, ми знову поглянули на вікна. Індус, як і раніше, походжав кімнатою. Інших видно не було.

— Що ви про це думаєте, Ватсоне? — спитав Холмс, коли ми опинилися на вулиці. — Така собі невеличка гра, фокус із трьома

картами, еге ж? Ось вам троє. Потрібен один з них. Вибирайте. Хто це, по-вашому?

— Той хлопець із найвищого поверху, що вилаяв нас. І репутація в нього найгірша. Проте індус теж слизький чолов’яга. Чому він увесь час бігав туди-сюди?

— Нічого дивного в цьому немає. Багато хто походжає туди-сюди, коли вчить щось напам’ять.

— Він так неприязно дивився на нас.

— Ви дивилися б так само, якби до вас напередодні іспиту, коли кожна хвилина дорога, вдерлися заради розваги чужі люди. Ні, дивного тут немає нічого. Олівці й ножі в них теж у порядку. Мене насторожує інша людина.

— Хто?

— Беністер, служник. Яку гру він веде в цій справі?

— Як на мене, він цілком чесна людина.

— Так само здається й мені. Ось де загадка! Навіщо чесній людині... Так, так, ось і паперова крамниця. Розпочнімо свої пошуки звідси.

У місті було лише чотири показні паперові крамниці, і в кожній Холмс діставав стружки з олівця й питав, чи не можна в них придбати такий. Усюди відповідали, що такий олівець можна замовити, але він досить незвичайний і в продажу буває нечасто. Проте мій друг не дуже засмутився з цієї невдачі й лише знизав плечима в напівжартівливій покорі.

— Не вийшло, любий мій Ватсоне. Найкращий, останній доказ ні до чого не привів. Але, правду кажучи, я певен, що ми й без нього розберемося в цій пригоді. Господи! Друже мій, скоро вже дев’ята година, а наша господиня вела розмову про зелений горошок о пів на восьму. З вашими звичками смалити тютюн і запізнюватись до обіду, Ватсоне, вас просто виженуть із помешкання, а разом з вами й мене, що буде не дуже доречно — принаймні зараз, поки ми не розгадали загадку з нервовим викладачем, неуважним слугою й трьома сумлінними студентами.

Того дня Холмс більше не повертався до цієї справи, хоч і просидів у глибокій задумі цілий вечір після нашого пізнього обіду. Вранці, о восьмій годині, коли я тільки-но закінчив одягатись, він зайшов до моєї кімнати.

— Гаразд, Ватсоне, — мовив він, — час вирушати до коледжу Святого Луки. Ви можете обійтися без сніданку?

— Звичайно.

— Сомс сидітиме як на голках, доки ми не принесемо йому добру звістку.

— А ви маєте для нього якісь добрі вісті?

— Гадаю, що так.

— То ви розкрили цю таємницю?

— Так, любий мій Ватсоне, розкрив.

— Які ж нові докази вам пощастило знайти?

— А ось які! Я підхопився о шостій, години зо дві нишпорив довкола, облазив добрячих п’ять миль — і недарма. Погляньте-но!

Він простяг мені руку. На долоні лежали три грудки темної в’язкої глини.

— Але ж, Холмсе, вчора у вас було тільки дві!

— Ще одна додалася цього ранку. Зрозуміло, що третя має те саме походження, що й дві перші. Авжеж, Ватсоне? Ходімо, час уже чимось утішити нашого друга Сомса.

І справді, ми застали нещасного викладача в якнайсумнішому настрої. Через кілька годин мав починатись іспит, а він досі не знав, що обрати — розголосити те, що сталося, чи дозволити винуватцеві брати участь у здобутті високої стипендії. З хвилювання він не міг усидіти на місці й, побачивши Холмса, кинувся до нього з розпростертими обіймами:

— Дякувати Богові, нарешті ви прийшли! А я вже боявся, що ви з відчаю покинули цю справу. Що ж мені робити? Розпочинати іспит?

— Так, розпочинати, поза всяким сумнівом.

— А цей негідник?

— Він не складатиме.

— То ви його знаєте?

— Гадаю, що так. Щоб ця справа не вийшла на публіку, влаштуймо своїми силами невеличкий трибунал. Прошу вас, сядьте туди, Сомсе! Ви, Ватсоне, — сюди! А я — в крісло посередині. Сподіваюсь, вигляд у нас

досить поважний, щоб налякати винуватця. Покличте, будь ласка, служника.

Увійшов Беністер; побачивши наше судилище, він здивовано й перелякано позадкував.

— Зачиніть, будь ласка, двері, — попросив Холмс. — А тепер, Беністере, прошу вас розповісти про вчорашнє всю правду.

Обличчя слуги трохи зблідло:

— Я все вже розповів, сер.

— Не додасте більше нічого?

— Нічого, сер.

— Тоді я мушу зробити деякі припущення. Коли ви вчора сідали в це крісло, то хотіли, мабуть, сховати якусь річ, що могла б виказати того, хто побував у кімнаті?

Беністерове обличчя пополотніло:

— Ні, сер, аж ніяк.

— Це лише припущення, — лагідно додав Холмс. — Відверто кажучи, я не можу цього довести. Але мені здається, що це так, бо тільки-но містер Сомс вийшов з кімнати, як ви випустили людину, що ховалася в спальні.

Беністер облизав сухі губи:

— Там нікого не було, сер.

— Шкода, Беністере. Досі ви, може, й говорили правду, але цього разу, безперечно, збрехали.

Служникове обличчя було похмуре і вперте:

— Там нікого не було, сер.

— Та невже, Беністере?

— Ні, сер, нікого.

— Отже, ви не зможете сказати нам нічого нового. Ви могли б затриматися трохи в цій кімнаті? Станьте там, біля дверей до спальні. А тепер, Сомсе, дуже прошу вас зробити мені ласку — піти до молодого Ґілкріста й запросити його сюди.

За хвилину викладач повернувся разом зі студентом. То був юнак чудової статури, високий, гнучкий і жвавий, із бадьорою ходою й милим, щирим обличчям. Його стривожені блакитні очі ковзнули поглядом по кожному з нас і врешті зі страхом спинились на Беністері, що сидів у кутку.

— Зачиніть двері, — мовив Холмс. — Отже, містере Ґілкрісте, нас тут п’ятеро, нікого більше нема й ніхто ніколи не почує жодного слова з нашої розмови. Ми можемо бути цілком відверті один з одним. Ми хочемо знати, містере Ґілкрісте: як ви, людина чесна, могли таке скоїти вчора?

Юнак відсахнувсь і з жахом та докором поглянув на Беністера.

— Ні, ні, містере Ґілкрісте, я не сказав нікому жодного слова! — вигукнув служник.

— Так, це правда, — мовив Холмс. — Але після цих слів Беністера ваше становище зовсім безнадійне. Тож вам залишається одне — розповісти все як було.

Якусь хвилину Ґілкріст намагався опанувати себе. Але вже наступної миті впав на коліна біля стола й, затуливши обличчя руками, вибухнув відчайдушним риданням.

— Заспокойтеся, заспокойтеся, — лагідно промовив Холмс, — людині властиво помилятись, і, звичайно ж, ніхто не вважатиме вас за злочинця. Вам, напевно, буде легше, коли я сам розповім містерові Сомсу, що сталось, а ви мене виправите там, де я скажу щось не так. Гаразд? Ні, не відповідайте, якщо не можете. Краще слухайте й стежте, щоб я не був десь несправедливим до вас.

Справа почала з’ясовуватись відтоді, коли ви, містере Сомсе, сказали мені, що ніхто, навіть Беністер, не міг знати, що папери — у вашій кімнаті. Друкар, безперечно, тут був ні до чого. Він міг переписати завдання ще в друкарні. Так само й індус. Папери були згорнуті, й він навряд чи міг би здогадатися, що це таке. З іншого боку, надто вже дивним видається той збіг, що якась людина потрапила до чужої кімнати саме того дня, коли там на столі лежало завдання для іспиту. Це неймовірно. Отож людина, яка опинилася там, знала про ці папери. Як вона довідалась про них?

Коли я увійшов до вашої кімнати, то насамперед оглянув вікно. Мене потішила ваша думка, ніби я розмірковував, як потрапити туди через вікно — серед білого дня, на очах у всіх, хто мешкає навпроти. Думка, звичайно ж, безглузда. Я підраховував, якого зросту мала бути людина, що, проходячи повз вікно, помітила папери на письмовому столі. Я маю шість футів зросту, але зміг побачити стіл, лише звівшись навшпиньки. Нікому, хто нижчий за мене, це не вдалося б. Тож ви бачите, що я мав рацію, коли думав, що передусім слід придивитись до того з ваших трьох студентів, хто найвищий на зріст.

Ми увійшли, і я став оглядати кімнату, аж тут побачив столик, який зародив у мене ще одну підозру. Про письмовий стіл я не міг сказати нічого, поки ви не згадали, розповідаючи про Ґілкріста, що той займається стрибками в довжину. Тоді мені стало все зрозуміло: бракувало лише кількох доказів, які я незабаром роздобув.

Тож послухайте, як усе це сталося. Цей хлопець провів день на спортивному майданчику, вправляючись у стрибках. Коли він повернувся додому, то взяв із собою спортивні черевики, що мають, як ви знаєте, гострі шипи на підошвах. Проходячи повз ваше вікно, він побачив завдяки своєму зростові папери на столі і здогадався, що то може бути. Ніякої шкоди не сталося б, якби він, поминаючи ваші двері, не помітив ключ, що його випадково забув служник. Він запалився бажанням увійти всередину й подивитись, чи справді то завдання для іспиту. Жодної небезпеки тут не було — адже він щомиті міг удати, ніби завітав до вас із якимось запитанням.

Коли ж він побачив завдання, то не зміг перебороти спокуси. Свої черевики він залишив на столі... А що ви поклали на крісло біля вікна?

— Рукавички, — відповів юнак.

Холмс переможно поглянув на Беністера.

— Він поклав свої рукавички на крісло і взяв папери, аркуш за аркушем, щоб переписати їх. Він гадав, що викладач повернеться через велику браму, яку йому було добре видно. А ви, як нам відомо, повернулися через бічну хвіртку. Несподівано з-за дверей долинули кроки. Втекти було неможливо. Він забув про рукавички, вхопив черевики й кинувся до спальні. Бачите, подряпина на столі звідси непомітна, а від дверей спальні відразу впадає в око. Це свідчить про те, що черевик потягли в цьому напрямку і винуватець сховавсь у спальні. Глина, що налипла довкола шипа, залишилася на столі, інша грудка впала на підлогу в спальні. Можу додати, що вранці я ходив на спортивний

майданчик, побачив таку ж в’язку темну глину в ямі для стрибків і прихопив з собою ще один її зразок із жовтою тирсою, — нею посипають землю, щоб атлет не посковзнувся. Чи правду я кажу, містере Ґілкрісте?

Молодий студент тепер уже сидів випроставшись.

— Так, сер, то правда, — мовив він.

— О Боже! Невже вам більше нічого сказати?! — вигукнув Сомс.

— Є, сер, але я просто не можу опам’ятатися, так пригнітило мене це ганебне викриття. Тут у мене є лист, містере Сомсе, який я написав до вас сьогодні вранці, після безсонної ночі. Раніше, ніж дізнався, що вам усе відомо. Ось він, сер. Погляньте самі: "Я вирішив не складати іспит. Мені нещодавно пропонували вступити до родезійської армії[29], і я збираюся до Південної Африки".

— Дуже радий чути, що ви не хочете скористатися плодами свого негідного вчинку, — відповів Сомс. — Але чому ви так вирішили?

Ґілкріст указав на Беністера.

— Ось хто напутив мене на чесний шлях, — сказав він.

— Послухайте-но, Беністере, — зауважив Холмс. — Із вашої розповіді зрозуміло, що тільки ви могли випустити цього хлопця з кімнати, адже ви залишилися там самі, а виходячи, мали замкнути двері. Втекти через вікно, як бачите, неможливо. Чи не допомогли б ви з’ясувати нам останню подробицю цієї загадки і розповісти, що змусило вас до цього?

— Все дуже просто, сер, якщо знати причину, але навіть із вашим розумом тут ні про що не здогадаєшся. Свого часу, сер, я служив ключником у старого сера Джейбза Ґілкріста, батька цього молодого джентльмена. Коли він збанкрутував, я найнявся служити до коледжу,

але ніколи не забував свого старого хазяїна, а для нього тоді настали тяжкі часи. Я пам’ятав про минуле й догоджав його синові, чим лише міг. Отож, сер, коли вчора здійнялася тривога, я зайшов до цієї кімнати й побачив у кріслі жовті рукавички містера Ґілкріста. Я їх одразу впізнав і все зрозумів. Якби містер Сомс помітив їх, то був би кінець. Тоді я впав у крісло й не ворушився, доки містер Сомс не пішов. Аж тут зі спальні вийшов мій молодий хазяїн, — а я його дитиною на колінах гойдав, — та й признався в усьому. Як же мені було не врятувати його? Я йому сказав усе, що мав би сказати його покійний батько, — мовляв, добра з такого вчинку не буде, — й випустив. Хіба я чимось завинив, сер?

— Ні, звичайно, — щиросердно погодився Холмс. — Гаразд, Сомсе, гадаю, що вашу маленьку загадку ми подолали, а вдома на нас чекає сніданок. Ходімо, Ватсоне! А щодо вас, сер, то сподіваюся, що в Родезії вас чекає блискуча кар’єра. Один раз ви збочили з дороги. Але ваше майбутнє хай буде чисте.